

До спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.001
у Хмельницькому університеті
управління та права імені Леоніда Юзькова
(29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8).

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Давидової Ірини Віталівни на дисертаційну роботу Белової Юлії Дмитрівни на тему «Цивільні правовідносини щодо персональних даних», представлені на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Розвиток інформаційних технологій, зокрема, запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій та пов'язане з ним збільшення обсягів і напрямів використання інформації у різних сферах суспільного життя, її передача новітніми комунікаційними засобами значно розширили можливості щодо збирання, зберігання і обробки інформації відносно окремих громадян. Формування автоматизованих баз даних; обробка та поширення відомостей про осіб без їхнього відома мають наслідком проблеми інформаційної безпеки людини, суспільства і держави щодо захисту персональних даних. Отже, питання щодо захисту персональних даних нині є однією з основних проблем захисту інтересів особи в інформаційній сфері.

Україна, маючи на меті наближення до стандартів Європейського Союзу стосовно захисту персональних даних осіб, ратифікувала Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних і Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних, і вже враховуючи зазначені документи, прийняла Закон України «Про захист персональних даних», що в сукупності мало наблизити українське суспільство до європейських стандартів захисту

інформації. Як показав час, Закон України «Про захист персональних даних» містить й ряд суттєвих недоліків та недосконалостей, а також значну невизначеність організаційно-правових механізмів забезпечення захисту персональних даних.

А враховуючи останні стрімкі тенденції розвитку інформаційного суспільства, використання ІТ-середовища щодня більшістю населення країни, та й світу, набуття особливого значення соціальних мереж, виникає все більше практичних питань щодо захисту персональних даних. Зокрема, мають місце гучні скандали щодо доступу та оприлюднення персональних даних, зростає критика на адресу соціальних мереж. Разом з тим, у щоденному житті користувачі продовжують залишати чимало особистих даних (і не лише в мережі Інтернет), іноді навіть не здогадуючись про можливість використання їх третіми особами.

Отже, право на захист персональних даних особи є необхідним елементом людського життя у інформаційному суспільстві, воно є фундаментальним правом людини, і у разі його порушення під загрозою перебувають безпека особи, її честь, гідність тощо. Також це право є похідним від права недопущення втручання в особисте життя та права на заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, що закріплені у статті 32 Конституції України.

Відповідно до законодавства Європейського Союзу захист фізичних осіб під час обробки персональних даних є фундаментальним правом. Зокрема, статтею 8 (1) Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу встановлено, що кожна особа має право на захист своїх персональних даних.

Враховуючи велике коло питань, які виникають при вивченні проблем захисту персональних даних, очевидним є необхідність комплексного дослідження даного питання, що б включало в себе аналіз теоретичних напрацювань, діючого національного законодавства та практики його застосування, аналіз зарубіжного законодавства та практичного досвіду ефективності роботи тих чи інших норм. У цьому сенсі комплексне

дисертаційне дослідження Ю.Д. Белової, присвячене персональним даним як об'єкту цивільних правовідносин, характеризується безперечною актуальністю та своєчасністю. Дійсно, персональні дані все частіше стають об'єктом протиправних посягань, а, отже потребують правового захисту. Особливої актуальності нині набуває саме цивільно-правовий захист персональних даних, а тому є перспективним напрямком наукових досліджень.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та міжнародної практики у цій сфері. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Ю.Д. Белової дозволяє говорити про те, сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від досліджень. Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання у цілому розкриті.

Сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (таких як: спостереження, теоретичного і практичного моделювання, формально-логічного узагальнення правових явищ; діалектичного, формально-логічного, системно-структурного, порівняльно-правового, історичного) дали змогу Ю.Д. Беловій виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із цивільно-правовими аспектами статичної та динамічної правовідносин щодо персональних даних; розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із персональними даними.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим науковим рівнем та актуальністю. Серед багатьох робіт з цивільного права, які здійснювалися в Україні в останні роки, дана робота є першим спеціальним дослідженням персональних даних як об'єкта цивільних правовідносин.

В процесі розкриття обраного предмету у роботі послідовно було з'ясовано правову природу персональних даних; сформульовано поняття персональних даних та охарактеризовано їх види; охарактеризовано суб'єкт персональних даних і проблеми його встановлення; розкрито європейські стандарти правового регулювання цивільних відносин щодо персональних даних; визначено поняття, правову природу та види прав суб'єкта персональних даних; виявлено особливості участі у правовідносинах щодо персональних даних осіб, які їх обробляють; з'ясовано підстави виникнення цивільних правовідносин щодо персональних даних; визначено підстави, форми та способи захисту прав суб'єкта персональних даних; розроблено конкретні пропозиції та рекомендації з удосконалення правового регулювання відносин, пов'язаних із персональними даними.

З метою всебічного розкриття об'єкту та предмету дослідження авторкою було проведено аналіз зарубіжного законодавства та судової

практики з метою виокремлення існуючих підходів до регулювання цивільних правовідносин персональних даних.

Ознайомлення з текстом дисертації дає можливість дійти висновку, що структурно дисертаційне дослідження відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт. Запропонована структура дисертації обґрунтована дослідницькими завданнями і побудована логічно. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, нерозривно пов'язаних між собою трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми теми та вирішити завдання, поставлені дисертанткою при написанні роботи.

На підтвердження ґрунтовного характеру проведеного дослідження можна навести слушно обраний авторкою комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел й емпіричної бази. Адаже на якість отриманих результатів вплинуло глибоке опрацювання робіт вітчизняних та іноземних цивілістів. Істотну увагу у ході дослідження було приділено аналізу практики застосування чинного законодавства України, практики ЄСПЛ, матеріалів та публікацій у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях щодо цивільних правовідносин, пов'язаних із персональними даними.

Робота містить наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положення новизни, що виносяться на захист, підкріплені відповідними висновками по ходу дослідження, а також належним чином обґрунтовані.

Ознайомлення з рецензованою роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до даного виду робіт.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Ю.Д. Беловою у ході дослідження було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації, зокрема, було опубліковано 19 наукових праць, з яких 6 – у наукових виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук; 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав; а також 10 – у збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій та монографії. Отримані положення носять оригінальний, самостійний характер. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні комплексним дослідженням персональних даних як об'єкта цивільних правовідносин. У дисертації Ю.Д. Белової оброблено, проаналізовано та узагальнено значний масив наукових праць українських та зарубіжних правників, фахівців, які тим чи іншим чином досліджували питання щодо персональних даних. За результатами аналізу джерел авторкою здійснено власні напрацювання та сформульовано на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Зокрема, заслуговує на підтримку надане авторкою поняття персональних даних, які вона визначає як відомості або сукупність відомостей, що безпосередньо чи опосередковано стосуються фізичної особи, незалежно від її громадянства, постійного місця проживання чи іншого правового зв'язку з державою, яка є їх носієм, та дозволяють «прямо» або «опосередковано» її ідентифікувати за умови, що такі відомості було оброблено шляхом збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення знеособлення, знищення, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

Можна підтримати авторку в її пропозиції щодо необхідності доповнення переліку ознак персональних даних вказівкою на момент, з якого

відомості про особу набувають правового режиму персональних даних. Ю.Д. Белова слушно такий момент пов'язує з початком обробки персональних даних шляхом збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі із використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

Дисертантка цілком справедливо зазначає, що найбільш повно європейські стандарти охорони персональних даних відображені в Загальному регламенті про захист даних, норми якого слід розглядати у їх взаємозв'язку із положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Конвенції Ради Європи про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних, які доповнюють і конкретизують їх зміст щодо здійснення та захисту права на персональні дані. В основу європейських стандартів захисту права на персональні дані покладено принципи, закріплені в Загальному регламенті про захист даних, а саме: законності, легітимної мети, пропорційності обробки персональних даних, актуальності персональних даних, обмеженого у часі зберігання персональних даних. Нині є необхідність приведення положень Закону України «Про захист персональних даних» у відповідність до нововведень Загального регламенту про захист даних.

В результаті дослідження Ю.Д. Белова приходить до висновку, що поняття «суб'єкт персональних даних» є загальним, тобто охоплює будь-яку фізичну особу, відомості про яку підлягають обробці, незалежно від типу правовідносин, в яких така обробка відбувається. В контексті зазначеного авторка пропонує поділ суб'єктів персональних даних на види, де класифікаційним критерієм є спеціальний правовий модус, який суб'єкт персональних даних набув у силу законодавства. Внаслідок такого поділу той чи інший правовий модус може спричиняти зміну правового режиму персональних даних та (або) особливості здійснення та захисту особистих немайнових прав їх суб'єкта. Враховуючи те, що перелік таких правових

модусів не може бути повним або вичерпним, Ю.Д. Белова слушно акцентує свою увагу на трьох із них, котрі фактично можуть стосуватися будь-якої фізичної особи: здобувач освіти, працівник, пацієнт (с. 63-67). Такий підхід є доволі цікавим та виваженим.

Науковою новизною характеризується також обґрунтований висновок необхідності доповнення Закону України «Про захист персональних даних» статтею, яка б передбачала захист персональних даних померлої особи (с. 59-63). Пропонується передбачити такі положення: закріплювати як додаткову підставу для обробки персональних даних померлої особи згоду членів її сім'ї або близьких родичів, надану вже після смерті такої особи; надавати суб'єкту персональних даних право висловити свою волю щодо обробки його даних після смерті (заборонити в цілому або в частині), якщо законодавством не передбачено обробку таких даних незалежно від згоди їх суб'єкта; надати членам сім'ї та близьким родичам померлої особи, персональні дані якої обробляються після її смерті, реалізовувати щодо таких даних права їх суб'єкта; дозволити обробку персональних даних померлої особи в історичних, статистичних чи наукових цілях за умови забезпечення їх належного захисту.

Погоджуємося з дисертанткою щодо доцільності наділення суб'єкта персональних даних правом на забуття; заслуговують на увагу запропоновані в роботі критерії при встановленні балансу між колідуючими правами при здійсненні права на забуття, акцент на необхідності прийняття рішення з урахуванням конкретних обставин кожної окремої справи, дотримання принципу пропорційності. (с. 131-133).

В дисертації наводяться аргументи й на удосконалення наукових суджень, теорій, положень. Так, авторкою додатково розвинуто вчення про способи захисту цивільних прав та інтересів. На думку дисертантки, основними спеціальними способами захисту права на персональні дані є вимоги про: припинення обробки персональних даних, зміну та значення

персональних даних, які можуть бути реалізовані як в юрисдикційній, так і неюрисдикційній формах.

Дисертація характеризується цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Викладені в дисертаційному дослідженні Ю.Д. Белової положення мають як науково-теоретичне, так і практичне значення. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: науково-дослідній сфері – як основа для подальшого поглибленого теоретичного вивчення персональних даних як об'єкта цивільних правовідносин; правотворчості – для вдосконалення чинного цивільного законодавства, яке регулює питання у сфері персональних даних як об'єкта цивільних правовідносин; навчальному процесі – під час викладання та підготовки методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Цивільне право України». Про можливість застосування положень дисертаційної роботи свідчить й акт впровадження результатів дисертаційного дослідження, наданий в Додатку до дисертації.

На користь практичної значимості отриманих результатів свідчать також проведений аналіз матеріалів вітчизняної та зарубіжної судової практики.

Зауваження щодо змісту дисертації. Не заперечуючи актуальність проведеного авторкою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність положень роботи, високий теоретичний рівень, а також практичну значущість результатів для вдосконалення національного законодавства у сфері цивільного права та правозастосування, разом із тим необхідно зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи Ю.Д. Белової носять дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1. Авторка у своїй роботі слушно наголошує на цивільно-правовій природі права на персональні дані та вивчає питання щодо можливості

розгляду права на персональні дані як права власності (с. 99-100). Проаналізовано різні точки зору з даного приводу, разом із тим потребує додаткової аргументації авторська позиція щодо віднесення права на персональні дані до права власності.

2. Дисертаційна робота присвячена дослідженню персональних даних як об'єкта цивільних правовідносин. В контексті цього виникає питання, чи відрізняє авторка персональні дані від індустріальних даних, яким чином їх співвідносить. Чи можна на індустріальні дані поширити режим власності.

3. В ході дослідження питання про суб'єкти персональних даних авторка зазначає про виділення інформаційної правоздатності фізичної особи щодо інформації про себе та інформаційної дієздатності фізичної особи щодо інформації про себе (с. 55-57). Авторка приходить до висновку, що здатність фізичної особи бути суб'єктом персональних даних виникає з моменту народження, а здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе особистих немайнових прав суб'єкта персональних даних і самостійно їх здійснювати залежить від віку та психічного стану здоров'я. Аналізуючи можливість здійснення малолітніми та неповнолітніми особами права суб'єкта персональних даних, запропоновано доповнити Закон України «Про захист персональних даних» нормою, яка б надавала фізичній особі у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітній особі) право самостійно надавати згоду на обробку персональних даних та здійснювати права суб'єкта таких даних. Одночасно авторкою вірно зазначено, що діти потребують особливого захисту своїх персональних даних, оскільки вони у меншій мірі усвідомлюють ризики, наслідки, відповідні гарантії і права при обробці персональних даних та підтримано твердження про необхідність правового закріплення юридичної відповідальності за порушення правил використання персональних даних неповнолітніх осіб.

Отже, потребує уточнення позиція авторки щодо пропонованого доповнення до Закону України «Про захист персональних даних»: чи у всіх випадках неповнолітня особа зможе самостійно надавати згоду на обробку

персональних даних, чи мають бути передбачені свого роду «запобіжники», «обмеження» тощо, які б уберегли дитину від негативних наслідків невваженого самостійного надання згоди на обробку своїх персональних даних.

4. Під час дослідження питання щодо правоздатності та дієздатності суб'єкта персональних даних постає питання щодо правового режиму відомостей про зачатку, але ще не народжену дитину (с. 57-59). Проаналізовано діюче національне законодавство та досвід європейських країн з даного питання. Потребує уточнення позиція авторки щодо відповідності національного законодавчого регулювання європейським стандартам та європейській практиці, чи є необхідність внесення спеціальних положень в Закон України «Про захист персональних даних» з цього питання.

5. В грудні 2019 року на розгляд Верховної Ради було подано проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації прав підлітків у сфері охорони здоров'я». Проект вводить таке поняття, як «підліток» (дитина від десяти до вісімнадцяти років), а також передбачає розширення правомочностей неповнолітніх осіб, зокрема, самостійно укладати та виконувати правочини, що пов'язані із наданням послуг з медичного обслуговування; отримувати достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі мати змогу ознайомитися з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я. Тому виникає питання щодо захисту персональних даних таких осіб, які особливості можуть виникнути на практиці за умови прийняття зазначеного документа?

6. Авторка, класифікуючи суб'єктів персональних даних за спеціальними правовими модусами, виділяє, зокрема, правовий модус пацієнта та правовий модус працівника. Враховуючи реалії сьогодення щодо розповсюдження COVID-19, ситуацію щодо вакцинації населення, все частіше можна почути інформацію про можливість впровадження COVID -

паспортів. Як, на думку авторки, впровадження таких паспортів вплине на сформовані класифікації, які тут можуть виникнути проблеми, колізії тощо? Які шляхи вирішення є прийнятними?

Разом із тим, висловлені зауваження є певною мірою дискусійними й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Ю.Д. Белової як такі, що не стосуються концептуальних положень дисертації та не зменшують належний рівень рецензованого дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Юлії Дмитрівни Белової на тему «Цивільні правовідносини щодо персональних даних» є завершеним самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення комплексу теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із цивільно-правовими аспектами персональних даних та розроблення пропозицій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із персональними даними.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Окремо в роботі запропоновано актуальні теоретичні підходи та сформульовано пропозиції щодо шляхів удосконалення правового регулювання персональних даних. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення національного законодавства та правозастосування є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та

опубліковані авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає чинним вимогам щодо публікацій.

Авторкою опрацьовано значну кількість вітчизняної фахової літератури з теми дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються досліджуваної теми, були дисертанткою належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені відповідні пропозиції з удосконалення національного законодавства та правозастосування.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. З огляду на викладене, дисертаційна робота Ю.Д. Белової є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Підсумовуючи вищезазначене, є всі підстави вважати, що дисертація Юлії Дмитрівни Белової на тему «Цивільні правовідносини щодо персональних даних» за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами) та п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її авторка, Юлія Дмитрівна Белова, за результатами публічного захисту, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права
Національного університету**

«Одеська юридична академія»

Вчений секретар НУ "ОЮА"
ДУДЧЕНКО В. В.
" " " р.

І.В. Давидова